

loofde wijze conclusies trekt. In zijn artikel in het „Geref. Theol. Tijdschrift“ (34e Jg. afl. 8) zegt hij het volgende:

„Maar is het nu geen groot verschil dat Prof. W. deze pneuma niet bij de menselijke natuur rekent en Ap. wel, zoodat dus bij Prof. W. Christus wel de complete menselijke natuur bezat en bij Ap. niet?

„Neen, dat maakt geen verschil uit, want de pneuma naar de opvatting van Prof. W. en naar die van Ap. is in wezen gelijk, zoodat behoort hij inderdaad tot de menselijke natuur (Ap.) ook bij Prof. W. er toe moet behooren. En dan mag Prof. W. hem er toe rekenen of niet — dat maakt geen verschil. Het zijn hangt niet af van Prof. W.'s indeeling.

Ik zou willen vragen of ik diezelfde redeneermethoden eens verder mag toepassen. Ik geef dan een voorbeeld in het kader van Ds Steens logica. Ik wil bewijzen dat de Roomschen over het beeld Gods in de menschen precies gelijk denken als de Gereformeerden en ga dan à la Ds Steen als volgt te werk:

„Maar maakt het nu geen groot verschil dat de Roomschen dit beeld Gods niet rekenen tot de menselijke natuur en de Gereformeerden wel, zoodat dus bij de Roomschen de mensch na den val nog wel complete mensch was en bij de Gereformeerden niet?

„Neen, dat maakt geen verschil uit want het beeld Gods naar de opvatting van de Roomschen en naar die van de Gereformeerden is in wezen gelijk, zoodat behoort het inderdaad niet tot de menselijke natuur (de Roomschen) het er ook bij de Gereformeerden niet toe moet behooren. En dan mag een Gereformeerde dat beeld Gods er toe rekenen of niet — dat maakt geen verschil. Het zijn hangt niet af van de bewering van een Gereformeerde confesie.

Conclusie: de Roomschen en de Gereformeerden denken over het beeld Gods gelijk.

Ds Steen houde mij ten goede dat ik op een dergelijke bewijsvoering toch werkelijk niet in kan gaan.

Het is in wetenschappelijke discussie immer nog een goede gewoonte, dat men de argumenten van hem met wien men discussieert onder de loupe neemt.

De psychologische gronden die ik in boek en tijdschrift voor mijn opvatting aanvoerde heeft Ds Steen rustig laten liggen. Ik kan dat wel begrijpen, maar billijken kan ik het niet. Zoolang dan ook Ds Steen niet anders doet, dan met een logica zooals ik die boven trachtte te typeeren en met een terminologie van zestienhonderd jaar geleden mij te lijf te gaan, voel ik mij nog al rustig.

Het schijnt dat Ds Steen met de richting waarin de psychologische literatuur, speciaal van orthodoxe zijde, in de laatste jaren zich oriënteerde, geen rekening heeft gehouden.

Tegenover de materialistische opvatting, tegenover de „zielkunde zonder ziel“, werd hoe langer hoe meer de leer aangaande de onsterfelijke ziel verdedigd. Men deed dit in aansluiting aan de opvatting der kerkvaders die, hoewel met een terminologie die wij thans niet meer gebruiken kunnen, voortdurend den nadruk legden op de betekenis van de „persoon“ of het „ik“. Reeds Teichmüller gaf in 1887 een uiteenzetting die van leidende betekenis werd voor de latere orthodoxen. Ook van de zijde van hen, die wel niet orthodox maar

toch „behoudend“ genoemd kunnen worden, kwam hoe langer hoe meer een beslist partijkiezen voor de gedachte van de onsterfelijke persoon of van het „ik“. Wij noemen hier de namen van Pfänder en Messer.

Op schitterende wijze heeft de theologische hoogleraar Dr E. Pfenningsdorf, de bekende leider van het tijdschrift „Der Geisteskampf der Gegenwart“ de psychologische noodwendigheid van het bestaan van het „ik“ als persoonskern in substantiëlen zin aangetoond.

Wij nemen niemand kwalijk dat hij, wanneer hij gaat schrijven over deze dingen, niet met alle literatuur heeft kennis gemaakt. Maar het bevreemdt wel eenigermate een tegenstander te ontmoeten door wien men beschuldigd wordt van wetenschappelijke fouten en van principiële dwaling, terwijl die tegenstander klaarblijkelijk van worstelingen die op dit gebied zijn uitgestreden, of nog aan den gang zijn, geen kennis heeft genomen. Telkens weer gaf Ds Steen in zijn artikel blijk dat hij mij beschuldigt van begripsverwarring, van een niet juist gebruik van termen, van tegenpraak met mijzelf en van strijdigheid met de orthodoxe opvatting enkel en alleen omdat hij zich niet de moeite gegeven heeft, zich eerst af te vragen wat het wetenschappelijk spraakgebruik met een bepaalden term bedoelt.

Zoo is 't ook verklaarbaar dat Ds Steen spreekt over „een zuiver willekeurige scheiding in de menselijke natuur“ die ik maak. Niet alleen is hier van willekeur geen sprake, maar wij hebben hier te doen met een onderscheiding die sinds een twintigtal jaren in de psychologie algemeen in gebruik komt; een onderscheiding die door Kuiper en Geesink reeds vóór de dagen van het psychologisch réveil werd gebruikt, een onderscheiding die sinds de kerkvaders in de literatuur is te vinden.

Ik zal dan ook op het artikel van Ds Steen op de verschillende boven gereleveerde gronden, niet verder ingaan.

Slechts zal ik zuiver thetisch de vragen gaan behandelen of de opvatting die ik meen te moeten voordragen, gelijk is aan die welke door Apollinaris werd verdedigd en door de kerk werd verworpen.

Ik zal dat doen ondanks het feit dat mij van verschillende zijden het verzoek bereikte dat niet te doen, wijl, zooals men zeide, ieder die Apollinaris begreep en die begrepen had wat ik bedoelde, onmiddellijk tot de conclusie moest komen dat de ketterij van Apollinaris wel heel iets anders was dan hetgeen van deze zijde werd voorgesteld. De reden waarom ik toch daarover ga schrijven is deze, dat ik het nuttig oordeel dat men twee mijnen meegaat, ook dan wanneer men tot één mijl meegaan gedwongen wordt.

J. W.

VAKWETENSCHAP EN PRAKTIJK

De verwerping van het Oude Testament in het heden en verleden.

III.

In den tijd der Verlichting zijn het vooral de Engelsche Deisten van wie, in de lijn van hun

Zoo wordt eigenlijk heel het mechanistisch wereldbeeld in zijn voornaamste trekken gedecoreerd. Men ziet hier voor zijn oogen voltrekken die wending van het materialisme af naar het spiritualisme toe, die reeds lang geleden is voorspeld door Bavinck, wiens denkersblik, gescherpt door de intense studie van de geschiedenis van het denken, een zekere wetmatigheid in 't geestesgeestverloop had ontdekt en de eerste teekenen van een naderende wijziging onmiddellijk juist wist te duiden. Men heeft sterk den indruk, alsof vele natuuronderzoekers van den eersten rang zich met een gevoel van bevrijding afkeerden van hun oude, door Haecckel en de zijnen ontworpen wereldbeschouwing, en met gretige hand de geest en wereld-omvattende vruchten gaan plukken van den nieuwen bloei. De nieuwe werelden, die de astronomie met haar telescopen in oneindige verlen ontloot, en die de nietigheid dezer aarde steeds meer benadrukten en het leven steeds meer als een toevallig nevenproduct in een vreemd en bijna vijandig milieu deden voorkomen, werken toch niet zoo vernietigend meer op het gevoel, sinds de geest in zijn kosmische betekenis weer werd erkend; den blik der sterren, die in de wijde spatien van het heelal hun banen onbewogen loopen, durven ze, schoon nietige stervelingen, weer te beantwoorden, nu ze voor het geestelijk deel hunner existentie een rustpunt en zijns- grond hebben gevonden, in God.

God — dat is het woord, waar zoo menige natuurwijsgeerige beschouwing tegenwoordig onwillekeurig op uitloopt. Het is heel merkwaardig, dat de natuurphilosophie zonder Gods idee thans nauwelijks meer tot een bevredigende conceptie kan

beschouwingen, opnieuw de aanval uitgaat tegen het O. T. als goddelijke openbaringsgeschiedenis.

Het woord Deïst heeft niet in alle tijden de zelfde betekenis gehad. In de 18e eeuw evenwel wordt onder het Deïsme verstaan een beweging die, ontstaan door de critiek op de bestaande dogmata en den twijfel aan de juistheid van de algemeen aangenomen bovennatuurlijke openbarings- en inspiratietheorie, er toe kwam om een overal gelijke en door iedereen kenbare religieuze waarheid aan te nemen, waarop al de godsdiensten van de verschillende volken teruggaan. Deze z.g. „natuurlijke religie“ en haar verhouding tot het Christendom was o.a. voorwerp van onderzoek van de Deïsten der Verlichting. Over deze verhouding nu is door alle Deïsten lang niet hetzelfde geoordeeld. Daar men over 't algemeen het bestaan en de waarde van het Christendom niet wilde ontkennen, was er echter, om het te behouden, geen andere uitweg mogelijk dan om Christendom en „natuurlijke religie“ in wezen met elkaar te vereenzelvigen. Doch ook dit was voor de Deïsten slechts mogelijk nadat men er heel wat uitgelicht had wat onverenigbaar was met hun opvattingen, maar wat door de Kerk beschouwd werd als tot het wezen er van te behooren. Men begrijpt, dat zoo in de allereerste plaats het O. T. het meest ontgelden.

In 't bijzonder moet hier in dit verband gewezen worden op den Engelschen Deïst Thomas Morgan († 1743). Aanvankelijk predikant bij de Dissenters, werd hij wegens ketterische ideeën afgezet, wijdde zich daarna aan de medische studie en oefende als arts zijn practijk uit te Bristol en Londen.

In 1737 publiceerde hij een boek, dat in 1738 door een tweede druk gevolgd werd, getiteld: *The moral Philosopher in a dialogue between Philalethes a Christian Deist and Theophanes a Christian Jew*. (De zedelijke wijsgeer, in een dialoog tusschen Philalethes een Christelijke Deïst en Theophanes een Christelijke Jood).

De titel van zijn werk is op zichzelf al een program: Philalethes, d.w.z. hij die de waarheid mint, wordt nader aangeduid als een Christelijke Deïst, hetgeen zooveel wil zeggen als de ware Christen. Deze zal disputeeren met Theophanes, d.w.z. een ijverig verdediger van de theophanie, de openbaring Gods, een Christelijke Jood. Deze aanduiding behoeft nauwelijks verklaring! Het zijn de gewone Christenen, in tegenstelling tot de Deïsten, de ware Christenen, die nog vast zitten met al hun beschouwingen aan het Jodendom.

Het zou te veel geverg'd zijn van den lezer de breedsprakige, lange vertoogen die Morgan zijn Philalethes in den mond legt en die zelfs zijn opponent Theophanes schijnen te vermoeden, in hun geheel te volgen. Voor ons is slechts van belang te weten hoe Morgan oordeelt over het O. T. Evenals voor Marcion, is voor hem Paulus de prediker van een nieuwe leer en bestrijder van de Wet en zoo laat hij Philalethes zeggen: „Maar de eenvoudige waarheid van de zaak was dat Paulus een nieuwe leer predikte, tegengesteld aan die van Mozes en de profeten“. Mozes gaf de geheele Wet zoowel ceremoniëel als moreel aan het volk Israël als uit den mond van God zelf en als een onveranderlijke vaste ordinantie en eeuwige instelling tusschen God en hen tot het einde der wereld. Paulus echter verklaart dat de Wet slechts tijdelijke betekenis had en nooit het Leven kon geven en veroordeelde deze Wet openlijk. Vandaar ook dat Paulus zijn gansche leven strijd heeft

komen. Met een deïstischen God, die eens het uurwerk aan den gang heeft gemaakt en het verder, zonder er naar om te zien, maar laat afloopen, kan ze echter niets beginnen. Het is immers niet meer zoo, dat bij een bepaalden aanvangstoestand het wereldgebeuren noodwendig den loop moet volbrengen, dien het volbrengt. De geest van Laplace is een onwezenlijk phantoom gebleken en voorgoed uitgebannen. Niet alleen het ontstaan der wereld moet verklaard worden, ook haar bestaan, op ieder oogenblik contingent gebleken, moet gedragen worden. Er is een onderhouder noodig, niet alleen een schepper. De wereld is meer dan op een groote machine gaan gelijken op een groote gedachte, zegt Jeans. En Kirk vervolgt hierop: indien het universum een gedachte is, waarop de huidige richting der wetenschap heenwijst, dan moet ze bestaan in den geest van een eeuwigen Denker. De God, die de moderne natuurkunde behoeft, is een God, in Wien de wereld op elk oogenblik is, zooals wij in Hem bewegen en leven en zijn. Een theistische of pantheistische conceptie zal het meest aan haar behoeften voldoen.

Op hetzelfde oogenblik, dat de streng mechanistische wereldverklaring haar volstrekte geldigheid verloor, voelde men zich ook ontsnapt aan den onuitwijken greep van een deterministische levensopvatting. De druk van het physisch determinisme is groot geweest, in zijn mazen werd elke vrije levensuiting gevangen en als physische noodwendigheid ontmaskerd. Vrije wilskeuze was een fictie, verantwoordelijkheid een denkbeeldige

moeten voeren de Christenen. Ook voor hen de beste verbeelding scherp contra die door her Judaïsten werd toegede, dat o werd vervallen gelijke meening de originele spoedig door ander en v in 't kort sp geheel verscl isme en Ch boeken van lezen worden

Het O. T. gies opzich de historie d treft, onwa gesteld als m schen oorlog ten en persi wel juist, m buitengewon menten, zijn ook met het b.v. en van zelfde dram rus' epos. 2 gewonen let een nog ro Aesopus, Ov sche poëten.

Onwaar e van het vo schreven w het hoofd d was. Dit w bewezen im voorstelling dan die der waardoor z slechts een van heidens

Morgan b felen niets ze bewonde naars en Christen op

Na de pu strijd er predikant l ijke autorit gehandhaaf tegen Morg titeld: Eus ten Christe

Zoo zag ding van d sopher doo geen in 173

Hierin li daagd door scherper Leland. Da is als in inhoud na enkele uitl eerder wet

Met nadr op het schi

grootheid, door geen ieder voor op geen e Voor wie standigheid het natuur geen ander voorstellin een evenw melijke ge chronicle wist te wi hand iede leefd, dees symbool

Ook hic zichten z zoo, dat sende ver gekregen. het is toe heid is g zoeken in vroeger a

Want n mildere b nisme een met de n mee was niet opge waarin w want hoe het gedin schijnlijk

POPULAIR WETENSCHAPPELIJKE SCHETSSEN

De huidige verhouding van natuurwetenschap en theologie.

V.

De enkele punten, die in het vorige artikel zijn aangeroerd, hebben wel zooveel doen zien, dat de voorstelling van een eeuwige, door ijzeren natuurwetten beheerschte materie aan het wankelen is geraakt en geen wijsgeerig stelsel meer dragen kan.

De natuurwetten bleken meer en meer een statistisch karakter te vertoonen, de elementaire bestanddeelen der materie bleken zich bijna oncontroleerbaar te gedragen, aan hun substantiëlen aard rees gerechtvaardigde twijfel, en dat de materie eeuwig heeft bestaan (ten onzent vroeger door Holleman reeds betwijfeld), kan iemand als Jeans¹⁾, toch waarlijk niet de eerste de beste, niet meer gelooven; wie teruggaat in den tijd, moet volgens hem op een niet oneindig ver van ons verwijderd tijdstip komen tot een definitieve gebeurtenis of een proces of een schepping van materie. En het meest frappante is dus, dat in het hart der werkelijkheid, in haar subatomaire structuur het groote mysterie is opgedoemd, waar de grenzen tusschen materie en geest verflauwen en de sporen worden gevonden van een ordenend beginsel.

1) Bij Kirk, Stars, etc., blz. 37.